

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІЙ З КРИТИЧНОЮ ЕКОЛОГІЧНОЮ СИТУАЦІЄЮ.

1. Постановка наукової проблеми.

Суспільна географія приділяє значну увагу вивченню екологічних проблем сьогодення. Екологічні проблеми знаходять своє відображення в екологічній ситуації відповідних територій. Впровадження на національному та регіональному рівнях головних принципів сталого розвитку зумовлює актуальність вивчення територій з критичною екологічною ситуацією (КЕС). Території з КЕС характеризуються високим рівнем антропогенного забруднення, порушенням процесів природного середовища та мають особливий характер використання і природокористування. Для докладного дослідження таких територій необхідно розробити методику їх вивчення.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам екологічного та еколого-економічного стану, екологічної безпеки присвячено наукові праці відомих українських вчених як суспільних географів так і фізико-географів: Балабанова Г.В., Горленко І.О., Гродзинського М.Д., Данилишина Б.М., Дорогунцова С.І., Ігнатенка М.Г., Лісовського С.А., Олійника Я.Б., Пістуна М.Д., Руденка В.П., Руденка Л.Г., Степаненка А.В., Топчієва О.Г., Шаблія О.І., Шищенко П.Г. та інших. В той же час в них відсутня узагальнена методика суспільно-географічного дослідження територій з критичною екологічною ситуацією.

3. Формування мети і завдання.

Відсутність розроблених методичних основ дослідження територій з КЕС, які б сприяли більш чіткому усвідомленню причин їх формування, зумовили вибір мети даного дослідження. Визначення суспільно-географічної методики дослідження територій з КЕС сприятиме поліпшенню екологічної ситуації як в окремих регіонах так і в державі в цілому.

4. Виклад основного матеріалу дослідження.

2. Методика – це вчення про особливості застосування окремого методу чи системи методів для розв'язання типового пізнавального завдання. Вона являє собою системну сукупність різноманітних методів та прийомів дослідження.
3. Методика дослідження передбачає чітке виявлення якісної визначеності і виділення етапів і елементів пізнання. Створення методичних основ суспільно-географічного дослідження територій з критичною екологічною ситуацією базується на їх вивченні в рамках процесу загального соціально-економічного розвитку та загальної еколого-суспільної ситуації.
4. Методичною основою аналізу територій з КЕС є комплексний географічний підхід, під яким розуміють єдність територіальних, функціональних та галузевих напрямів дослідження.
5. Методика суспільно-географічного дослідження територій з КЕС складається з наступних етапів: 1) виявлення територій з

- критичною екологічною ситуацією; 2) визначення принципів і факторів виникнення територій з КЕС; 3) аналізу факторів виникнення територій з КЕС в регіоні, що досліджується; 4) вивчення геопросторової організації територій з КЕС; 5) розробки основних напрямків відновлення територій з КЕС.
6. Перший етап передбачає виявлення територій з критичною екологічною ситуацією. Для цього необхідно визначити екологічний статус територій та серед них виділити території з КЕС. Для визначення екологічного статусу територій обирають наступні групи показників: 1) структури використання земельного фонду; 2) структури використання водних ресурсів; 3) структури промислового виробництва; 4) структури сільськогосподарського виробництва; 5) екологічного стану повітряного басейну; 6) екологічного стану вод; 7) екологічного стану ґрунтів. Аналіз регіональних показників вищевказаних груп дозволяє виявити території, що найбільше зазнали негативного впливу господарської діяльності.
  7. На другому етапі визначають принципи і фактори, що зумовлюють виникнення територій з КЕС. Принципи виникнення територій з КЕС розкривають механізм порушення екологічної збалансованості регіону, що призводить до погіршення екологічної ситуації та формування територій з КЕС. Виділяють наступні принципи виникнення територій з КЕС: порушення взаємодії природи і господарської діяльності людини; територіальності; недостатнього наукового обґрунтування природокористування; порушення екологізації виробництва; відсутності збалансованого (стійкого) розвитку території. Фактори виникнення територій з КЕС поділяють на три групи: природні, антропогенні, природно-антропогенні [3].
  8. На третьому етапі детально аналізуються фактори виникнення територій з КЕС в регіоні, який досліджується. До першої групи факторів (природні) належать географічні особливості місцевості та небезпечні природні явища. До другої (антропогенні) – нераціональна структура промислового виробництва; висока сільськогосподарська освоєність та розораність території; підвищена концентрація населення і збільшення кількості транспортних засобів; будівництво
  9. промислових об'єктів з недостатнім розвитком екологічної інфраструктури (як наслідок – забруднення атмосферного повітря, ґрунтів, поверхневих і підземних вод); накопичення відходів та зниження обсягів їх використання; використання науково-технічного прогресу без врахування можливих негативних наслідків для навколишнього середовища. До третьої групи (природно-антропогенних) факторів належить виникнення аварій і катастроф на потенційно небезпечних виробництвах.
  10. Четвертий етап містить вивчення геопросторової організації територій з критичною екологічною ситуацією. На основі бальної оцінки проводиться групування територій та виділення територій з КЕС. Бальна оцінка базується на оцінці окремих показників в балах і виведенні інтегрального бала. Території, які

матимуть мінімальні значення інтегрального бала (тобто максимальні значення показників) відносять до територій з КЕС. Розглядаються показники рівня забруднення атмосферного повітря та поверхневих вод, рівня радіоактивного забруднення територій, рівня сільськогосподарського використання територій, зберігання пестицидів і отрутохімікатів. Проводиться системно-структурний аналіз використання територій з КЕС, розглядаються можливості їх найбільш оптимального використання з точки зору екологічної та економічної вигідності.

11. Далі, на п'ятому етапі, розробляється концепція відновлення територій з критичною екологічною ситуацією, яка має виходити з цілей еколого-економічної політики, що ґрунтується на засадах збалансованого (стійкого) розвитку. Виділяють основні принципи відновлення територій з критичною екологічною ситуацією, серед них: 1) цілеспрямована політика відновлення територій з КЕС має лежати в сфері державних інтересів і пріоритетів на всіх рівнях управління; 2) пріоритетне інвестування програм відновлення територій з КЕС на всіх рівнях управління; 3) найповніше поєднання інтересів господарських суб'єктів регіонів з інтересами їх населення;
12. 4) впровадження в практику управлінської діяльності принципів програмно-цільового підходу та розробки відповідних цільових комплексних програм.
13. Важливою ланкою в процесі відновлення територій з КЕС є створення екологічного підприємництва, під яким розуміють діяльність по виробництву і реалізації товарів, здійсненню робіт і послуг, направлених на запобігання нанесення шкоди навколишньому середовищу та здоров'ю населення [4, с. 3]. Розвиток екологічного підприємництва, що використовує потенціал малого і середнього бізнесу, являє собою ефективний шлях відновлення забруднених територій, який не потребує додаткових бюджетних асигнувань.
14. Зараз екологічне підприємництво в Україні розвивається у таких напрямках: технології виробництва продуктів харчування; розробки нових і удосконалення існуючих технологій для хімічної промисловості; інформатизації виробництва і збуту; використання нетрадиційних джерел енергії; переробки промислових відходів [1, с. 58].

Екологічне підприємництво необхідно розвивати, виходячи з концепції еволюції екологічних потреб, що має три основні стадії. Перша пов'язана з розвитком засобів захисту навколишнього середовища від забруднення; на другій стадії екологічно шкідливі виробниці та послуги будуть замінені на більш досконалі або на такі, що сприятимуть зниженню матеріаломісткості виробництва; третя буде пов'язана з виробництвом і споживанням виробів та послуг, що сприятимуть підтримці сталого розвитку суспільства [2, с. 255-256].

Механізм реалізації цільових комплексних програм по відновлення територій з КЕС може складатися з трьох підсистем: 1) економічного механізму; 2) правового механізму; 3) підсистеми управління процесом відновлення територій з КЕС.

На обласному рівні розробляються як регіональні програми відновлення територій з КЕС, так і окремі заходи для програм макрорівня (загальнодержавних). Даний підхід потребує ранжування завдань та шляхів по відновленню територій з КЕС з оптимальним проробленням ресурсних та інвестиційних можливостей регіону.

1. Висновки.

Розробка методики суспільно-географічних досліджень територій з КЕС сприятиме вирішенню екологічних проблем регіонів та забезпеченню сталого, збалансованого розвитку України.

Список літератури:

1. Ілляшенко С., Прокопенко О. Екологічний маркетинг // Економіка України. - 2003. - № 2. - С. 56-61.
2. Мельник Л.Г. Экологическая экономика: Учебник. - Сумы: Издательство "Университетская книга", 2001. - 350 с.
3. Олійник Я.Б., Корнілова Н.В. Передумови виникнення територій з критичною екологічною ситуацією // Економічна та соціальна географія: Міжвід. наук. зб. – К., 2005. – Вип. 56. – С. 128-134.
4. Потравный И.М., Семенченко П.М. Формирование экологически ориентированной предпринимательской деятельности и оценка эффективности природоохранных мероприятий. – Мариуполь: Рената, 1999. – 84 с.

